

Jan Gliściński

"Dizionario patristico e di antichità cristiane", t. II, pod red. A. Di Bernardino, Casale Monferrato 1984 : [recenzja]

Collectanea Theologica 57/1, 175-176

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dla pełniejszej informacji podajemy jeszcze tytuły akt wcześniejszych sympozjów patrystycznych, organizowanych przez Papieski Uniwersytet Salezjański w Rzymie, które ukazały się w minionych latach nakładem wydawnictwa LAS (Libreria Ateneo Salesiano) pod red. S. Felici. A oto one: *Valori attuali della catechesi patristica*, Roma 1979, s. 218; *Cristologia e catechesi patristica*, Roma 1980, t. 1, s. 264; *Cristologia e catechesi patristica*, Roma 1981, t. 2, s. 200 + 8 il.; *Ecclesiologia e catechesi patristica (Sentirsi Chiesa)*, Roma 1982, s. 348 + 18 il.; *Spirito Santo e catechesi patristica*, Roma 1983, s. 304; *Catechesi battesimali e Riconciliazione nei Padri del IV secolo*, Roma 1984, s. 162 + 10 il.

ks. Jan Gliściński SDB, Warszawa

Dizionario patristico e di antichità, praca zbiorowa pod redakcją A. Di Bernardino, Casale Monferrato 1984, Marietti, tom II: G—Z, s. 1108 + XXIII.

W 6—7 numerze „Vox Patrum” (Lublin 1984, s. 438—441) ukazała się recenzja pierwszego tomu tego dzieła (hasła A—F), której autorem jest T. Gołgowski. Wydanie drugiego tomu *Dizionario* pozwala na dokonanie nieco pełniejszej oceny jego układu i treści, mimo iż nie wyszedł jeszcze tom trzeci, na który, według zapowiedzi wydawców, mają się składać atlas patrystyczny i generalny spis rzeczy.

Hasła zawarte w tym słowniku dotyczą w większości osób, te zaś, które mają charakter tematyczny, skupiają swoją uwagę głównie na ważniejszych doktrynach, nazwach geograficznych, prądach kulturalnych, sektach chrześcijańskich, wydarzeniach historycznych, jak również na istotniejszych przejawach życia zakonnego, liturgii, duchowości i na zabytkach archeologicznych.

Spośród haseł osobowych zawartych w pierwszym tomie *Dizionario* szczególniejszą uwagę zwracają na siebie te z nich, w których przedstawiciele wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa znaleźli swoje szersze omówienie. Dotyczy to przede wszystkim takich postaci jak: św. Atanazy, św. Augustyn, św. Bazyl Wielki, św. Cyprian, Pseudo-Dionizy Areopagita, Donat z Kartaginy, św. Efreem, Euzebiusz z Cezarei i Klemens z Aleksandrii. W drugim natomiast tomie więcej miejsca poświęca się następującym Ojcom: św. Hieronimowi, św. Hilaremu, św. Grzegorzowi z Nazjanzu, św. Grzegorzowi z Nyssy, św. Ireneuszowi, św. Janowi Złotoustemu, Orygenesowi i Tertulianowi.

Przy opracowywaniu powyższych haseł autorom pozostawiono, jak się wydaje, dość dużo swobody. Wystarczy bowiem porównać ze sobą biogramy św. Atanazego, św. Augustyna i św. Bazylego, by się o tym przekonać. Wielkiego gromiciela arianizmu przedstawiono w oparciu o jego młodość, wychowanie, biskupstwo, pisma i teologię (G. C. Stead), sylwetkę biskupa Hippony ujęto w trzech punktach: I. *Zycie* II. *Człowiek* III. *Myśl* (A. Trapè), w przypadku natomiast wielkiego kapadoccyzka zwrócono uwagę na następujące sprawy: pierwsze publikacje, biskupstwo i działalność w Cezarei, aktywność ekumeniczną, działalność kanoniczną, kulturę helleńską, liturgię, dzieła mniejsze i nieautentyczne, śmierć i elogia żałobne (J. Griboumont).

Podobnie przedstawia się sprawa z niektórymi hasłami tematycznymi, czego przykładem mogą być nazwy geograficzne. Ukazując takie ośrodki starożytnej myśli i kultury chrześcijańskiej jak Aleksandria, Cezarea Palestyńska i Antiochia, przy pierwszym z nich zwrócono uwagę na miasto, szkołę, sobory i archeologię, przy drugim na początki chrześcijaństwa i archeologię, przy trzecim natomiast na historię, sobory, schizmę, liturgię, szkołę i archeologię. W związku z tym rodzi się pytanie: czy szkoła założona przez

Orygenes w Cezarei Palestyńskiej, w której po śmierci wielkiego aleksandryczyka znalazła schronienie jego spuścizna literacka, nie wymagałaby też jakiegos specjalnego podkreślenia?

Z praktycznego punktu widzenia szczególnie cenne wydają się hasła porównawcze, jak np. Kościół a imperium, chrześcijaństwo a kultura klasyczna, prawo rzymskie a chrześcijaństwo czy też hellenizm a chrześcijaństwo, oraz tego typu komparacje, jak filozofia a Ojcowie, platonizm a Ojcowie, stoicyzm a Ojcowie, chrześcijanie a Żydzi, judeochrześcijaństwo, judeohellenizm, liturgia a Biblia.

Z kierunków filozoficznych jest w *Dizionario* syntetycznie omówiony arystotelizm, augustynizm, orygenizm i panteizm. Najszerzej jednak został przedstawiony neoplatonizm, jako że z nim najwięcej miało do czynienia chrześcijaństwo pierwszych wieków. Spośród tematów biblijnych szczegółowo opracowane zostały takie zagadnienia jak Biblia, ewangeliści, Pismo Święte, prorok, a z grona ksiąg Starego Testamentu: Księga Rodzaju, Wyjścia, Pieśń nad Pieśniami oraz księgi sapiencjalne.

Dizionario posiada również pokaźną liczbę haseł o tematyce dogmatyczno-pastoralnej, z których na uwagę zasługują m.in. Bóg, chrystologia, Duch Święty, homilia, katecheza, łaska, nadzieja, predestynacja, protologia, soteriologia, wiara i Trójca Święta, jak również herezja—heretyk i herezjologdy. Podobnie przedstawia się sprawa z zagadnieniami o charakterze ascetyczno-moralnym, zwłaszcza w odniesieniu do takich haseł jak asceza, duchowość, modlitwa, pokuta, post i abstynencja oraz życie zakonne.

W szczególny sposób została w *Dizionario* doceniona archeologia chrześcijańska, stanowiąca zresztą oddzielne hasło tematyczne; jest ona obecna w większości nazw geograficznych. Dzięki sporej ilości tematów ikonograficznych przewija się przez stronicę słownika barwny korowód postaci tak ze Starego, jak i Nowego Testamentu. Nie brak też haseł z dziedziny epigrafiki i paleografii.

Jest poniekąd niemożliwe omówienie wszystkiego, co składa się na treść tego dzieła. Nie jest też łatwo dokonać jego w miarę obiektywnej oceny. Porównując jednak *Dizionario* z wydanym w Poznaniu w 1971 r. *Słownikiem wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa* (SWP) nasuwają się następujące wnioski:

1. W niczym nie pomniejszając wartości SWP należy uznać, że *Dizionario* jest dziełem niewątpliwie monumentalnym, gdy weźmie się pod uwagę nie tylko okres pięciu lat jego powstawania tudzież liczbę stu sześćdziesięciu siedmiu uczonych z siedemnastu narodowości zatrudnionych przy jego realizacji, lecz przede wszystkim imponującą ilość ponad dwóch i pół tysiąca haseł w nim zawartych i omówionych w trzech tysiącach sześciuset trzydziestu kolumnach.

2. W *Dizionario* zawarte są hasła osobowe i tematyczne, których SWP nie posiada, ale i *vice versa*. Można to poprzeć wieloma przykładami. Wydaje się jednak, że jedynym wyjściem z takiej sytuacji jest korzystanie z jednego i drugiego słownika na zasadzie komplementarności. Wymaga to oczywiście przynajmniej biernej znajomości języka włoskiego, ale czy stąd nie wypływa właśnie potrzeba przekładu *Dizionario* na język polski, w celu udostępnienia go jak najszerszemu gronu osób?

ks. Jan Gliściński SDB, Warszawa

Klaus Bernhard SCHNURR, *Hören und Handeln Lateinische Auslegungen des Vaterunser in der Alten Kirche bis zum 5. Jahrhundert*, Freiburg im Breisgau 1985, Verlag Herder, s. 290 (*Freiburger theologische Studien*, t. 132).

W serii zatytułowanej *Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese*, wydawanej w Tybindze, publikowane są prace, których celem jest ukazanie